

Fațete ale unor naufragii: *mâncare*

Lucian Vasile BĂGIU

Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia

lucian_bagiu@yahoo.com

Abstract: The essay is a comparative analysis of the function and meaning of food in three novels dealing with shipwrecks and outcasts: Golding's *Lord of the Flies* (1954), Tournier's *Friday, or The Other Island* (1967), Coetzee's *Foe* (1986).

In *Lord of the Flies* food is reduced to two invariable, repetitive foods, fruit and pork, which represent two primary aspects of prehistoric human civilization, the gathering and hunting stages. Picking fruit is a benign activity, free of risks and immediate dangers, be it psychological discomfort. It is an Edenic pose, safe, with which, however, the boys will not be satisfied. We seem to be in the golden age of humanity, innocent, pure, ideal; a land of original promise populated by naive children. In the novel, fruits and fruit trees become a symbol of a Paradisiacal, non-conflictual age of human civilization, ideal and idealized, but insufficient for the species. However, the consumption of pork and, above all, the hunting of mammals will focus the attention of the protagonists, in a symbolic, antagonistic parallelism with the maintenance of fire. Jack discloses a natural inclination for the very act of hunting no matter what and wherefore. For him, meat, hunting are, in fact, simple pretexts, occasions or alibis for a disposition or a vocation specific to the human species, involuntarily stated by himself from the very beginning: "I thought I could kill". The fact that all the children eat the pork, including those who remain formally faithful to the ethical and rational principles of human civilization, including Ralph after Piggy has been killed by the same hunters from whom the meat comes, is one of the undercurrent themes of the novel: to what extent even the purest, most idealistic, most cerebral, most well-intentioned can remain completely outside the darkness, forced by context and adverse circumstances to survive. The answer to the dilemma is implicit.

In *Friday, or The Other Island* food is an arch-presence of the internal history of the novel, in an agglomeration bordering on gastronomic Epicureanism, to the lucid expression of the danger of satiety. Basically, the author presents us with the nutritious abundance of the island, configuring it in the data of the plentiful, sufficient Eden. References to food are extremely varied, frequent and diversified (as should be the nutrition that the fetus receives in the mother's womb, through her...). Robinson's forager posture, reiterating the golden age of primitive mankind, will be firmly defined. But Robinson overcomes the stage of the primitive era and persistently emancipates himself in the position of the farmer. In the fifth chapter, the expression of a crisis already intervenes, the harvests become very poor due to the assiduous, untimely exploitation of the island by Robinson (the baby in the womb drains of strength the mother who shelters him). The excessively civilizing approach of the protagonist is the final point of the evolution of human culture and civilization in relation to the surrounding universe; it leads to its destruction through recklessness, intemperance. The saving solution is provided by Friday's intervention, which brings back natural harmony to the island, restores the ecological balance between man and nature. Robinson's entire evolution from hunter-gatherer to rapacious farmer is undone, Friday saving not only the island from destruction, but also the protagonist, the man as a species.

In *Foe* food is not mentioned too often in the first part of the novel, and this is because, from the very beginning, we learn that it was not varied at all. Robinson has no explicit input in fishing, farming, gathering, cooking, as all these tasks essential to survival on the island are falling to Friday, sometimes helped by Susan. It is Friday who feeds and keeps both Robinson and Susan alive, not at all surprising. He reproduces in the diegesis the destiny of his race in relation to the white man. The overlooked supporting character is, in fact, much more. Overcoming the impasse of the creative act of the character Susan will be offered, presumably, by Friday, the one who knows best what to write, if only because he seems to have been the man who brought the water, the fire, the food.

Keywords: *civilization, food, gathering, history, hunting, island, outcast, salvation, savagery.*

Toate naufragiile devin același naufragiu, toți naufragiații, același naufragiat, ars de soare, singur, înveșmântat în pieile animalelor pe care le-a omorât. Adevărul care face ca povestea să fie numai a ta, care te deosebește de bătrânul marinar de lângă foc, care țese basme cu monștri marini și sirene, e alcătuit dintr-o mie de amănunte care azi pot să nu pară importante... (Coetzee 2016: 20)
(Susan Barton către Robinson Crusoe)

Introducere: Alexander Selkirk și Robinson Crusoe

În septembrie 1704 marinarul scoțian Alexander Selkirk, îngrijorat în privința capacității de navigare a *Cinque Ports* își dorește să facă reparațiile necesare pe insula Más a Tierra din arhipelagul nelocuit Juan Fernández, aflat în Oceanul Pacific, la 670 de kilometri în largul coastelor chiliene și declară că mai degrabă ar rămâne în acel arhipelag decât să continue călătoria cu o astfel de navă, care lua apă în mod periculos. Impertinența nu îi este trecută cu vederea de căpitanul Stradling, care îi îndeplinește dorința și îl debarcă pe uscat cu foarte puține bunuri necesare supraviețuirii. Deși Alexander Selkirk își regretă imediat spusele, căpitanul nu se răzgândește. Prin urmare, nava avariata își continuă voiajul, doar pentru a se scufunda în largul coastelor Columbiei, iar Alexander Selkirk supraviețuiește miraculos pe insula nelocuită Más a Tierra vreme de patru ani și patru luni, până pe 2 februarie 1709, când sosește o altă navă engleză, Duke, comandată de Woodes Rogers; acesta întâlnește un naufragiat foarte bucuros să fie salvat, având o vigoare fizică excepțională și o împăcare sufletească ieșită din comun. Odiseea acestui marinar, relatată de el însuși căpitanului salvator este transpusă de Woodes Rogers în scris, iar relatarea este publicată în 1712. Plecând de aici, jurnalistul Daniel Defoe publică în 1719 primul său roman, *Robinson Crusoe*, în care schimbă multe din datele întâmplării reale și prin care instituie ceea ce avea să devină mitul modern al supraviețuirii unui european pe o insulă exotică și nelocuită. Printre elementele inedite ale mitului fondat de Daniel Defoe se numără: naufragiul, perioada extrem de îndelungată petrecută pe insulă (douăzeci și opt de ani), localizarea în Marea Caraibelor din Atlantic și, cel mai important, apariția indigenului salvat din mâinile canibalilor. După cum avea să o dovedească o serie ulterioară de romane excepționale, intuiția autorului

englez s-a dovedit corectă în ceea ce privește detaliul *naufragiului* inițial al omului european, precum și relația problematică dintre civilizație și sălbăticie în contextul *salvării* finale.

În studiul de față vom realiza o analiză comparativă a unui detaliu aparent prozaic, pasabil, dar chintesental în arhitectura paradigmei mitului supraviețuirii unui naufragiu: mâncarea. Vom releva modul în care aceasta a fost consemnată în scrierile inițiale și, îndeosebi, în trei romane referențiale ale secolului XX, care oferă trei soluții distincte, fiecare reinterpretând în mod diferit datele mitului modern.

În relatarea lui Woodes Rogers cu privire la supraviețuirea lui Alexander Selkirk se acordă o atenție deosebită consemnării mâncării: inițial marinarul mănâncă homari țepoși pe țărmul insulei Más a Tierra. Refugiat în interiorul insulei, din calea unor lei de mare, Alexander Selkirk descoperă capre sălbatice care îl aprovizionează cu lapte și carne, iar ca vegetale consumă napi sălbatici, frunzele arborelui de varză indigen, precum și fructele uscate ale unui arbore, cunoscute sub numele de boabe de piper roz. Atacat fiind de șobolani, este păzit în somn de pisici sălbatice, domesticate. Vânarea caprelor sălbatice este realizată atât cu praful de pușcă, până la epuizare, cât și prin urmărirea acestora prin alergare. În timpul unei asemenea vânători cade de pe o stâncă și zace nemișcat vreme de o zi, capra fiind cea care îi atenuează lovitura și îl salvează, probabil, de la a-și rupe coloana vertebrală. Când este găsit de semeni, Alexander Selkirk vânează două sau trei capre pe zi, cu ajutorul cărora îi întremează pe marinarii nou-sosiți, care sufereau de scorbut. Alexander Selkirk își va trăi restul vieții continuând să navigheze pe oceanele întregii planete (cu scurte popasuri în Anglia) și a murit de febră galbenă în largul coastelor africane, pe 13 decembrie 1721, la vârsta de patruzeci și cinci de ani.

Așadar, în relatarea *istoriei reale*, mâncării i se acordă o atenție justă, întrucât constituie elementul esențial care asigură supraviețuirea omului european pe insula exotică, precum și *salvarea* finală a acestuia, prin întoarcerea (intermitentă) la civilizație. Reținem că naufragiatul real a trebuit să lupte pentru a-și procura hrana zilnică.

În romanul lui Daniel Defoe mâncării nu i se acordă o importanță primordială. Explicația imediată constă în aceea că naufragiatului i se oferă în mod convenabil șansa de a recupera, în primele douăsprezece zile petrecute pe insula pustie, tot ceea ce putea fi recuperat de pe epava navei împotmolite nu departe de țărm. Astfel, spre diferență de Alexander Selkirk, Robinson Crusoe își va începe traiul pe insulă din postura unui colonizator bine înzestrat nu doar pentru minima supraviețuire provizorie, ci pentru un temeinic proces de fondare. În privința mâncării, este consemnat că prima foame îi este astâmpărată de pesmeți și rom, iar într-o ladă depozitează și aduce la mal pe o plută felurite provizii: pâine, orez, brânză olandeză, cinci bucăți pastramă de capră, rămășițe de grâu, douăzeci și patru de sticle de băutură – în prima zi, o cantitate mare de pesmeți, trei cafele cu rom, o cutie de zahăr și un butoiș de făină – într-o altă zi. Poate și mai important, perseverentul Robinson își însușește arme de foc și trei butoișe cu praf de pușcă, care îi asigură oportunitatea de a vâna fără griji: o pisică sălbatică (necomestibilă), iepuri (pe care nu îi mănâncă), felurite specii de păsări, prolifică în insulă (uneori

necomestibile, precum un vultur, dar în general binevenite, rațe și găște sălbatice, porumbei), capre sălbatice (la fel de prolifiche) și chiar broaște țestoase uriașe (carne și ouăle acestora fiind o delicată). Li se adaugă, desigur, pește. Accidental Robinson însămânțează (într-un loc propice, bineînțeles) rămășițele de grâu, orz și orez dintr-un săculeț, care vor răsări miraculos, ceea ce îi va asigura cultivarea cerealelor. Doar după mai bine de zece luni Robinson explorează interiorul insulei, aflând plante de tutun verde, pepeni și struguri (deja copti, cum altfel), arbori de cacao, portocali, lămâi, o adevărată grădină a abundenței vegetal-culinare, din care își face provizii îndestulătoare. Încununarea festinului său culinar o constituie fabricarea unor oale de lut în care poate fierbe carnea și realizarea unor cuptoare în care coace pâinea și face plăcinte din grâu și chiar prăjituri din orez. Către mijlocul romanului protagonistul declară edificator: „Cu toate că situația mea era destul de grea, sunt totuși mulțumit pentru că nu mi-a lipsit niciodată mâncarea, din care aveam din abundență.” (Defoe 2008: 112)

Așadar, în relatarea *istoriei ficționale primare*, fără ca mâncării să i se acorde o atenție augmentată, totuși ne este prezentată în trecere ca disponibilă naufragiatului într-o mare varietate, la îndemână, asigurându-i omului european supraviețuirea pe insula exotică, fără eforturi dramatice din acest punct de vedere, până la *salvarea* târzie a acestuia, prin întoarcerea la civilizație. Robinson naufragiase confortabil alimentar într-o insulă propice gastronomic.

În privința relației dintre realitate și ficțiune, dintre istorie și mit, e demn de menționat un detaliu grăitor. În 1966 insula Más a Tierra din Oceanul Pacific, pe care supraviețuise personajul real Alexander Selkirk, este redenumită Robinson Crusoe (desigur în memoria personajului fictiv, care naufragiase în Marea Caraibelor din Oceanul Atlantic), iar Más Afuera, cea mai întinsă insulă a micuțului arhipelag Juan Fernandez, este redenumită Alexander Selkirk (deși acesta nu poposise niciodată pe acea insulă).

Între cele două insule astfel redenumite există o a treia insuliță, denumită Santa Clara.

1. William Golding, *Împăratul muștelor*, 1954

William Golding rescrie fundamental mitul supraviețuirii omului european pe o insulă exotică, păstrând ideea naufragiului (pe cale aeriană, în urma unei probabile catastrofe nucleare planetare), pe care îl complică și îl aprofundează prin introducerea ca protagoniști a *copiilor* supraviețuitori și urmărirea imploziei inocenței acestora către extincția sălbatică specifică speciei umane, negând astfel happy-endul salvator al mitului clasic. Mâncarea este o prezență constantă în economia romanului, un personaj dual. fiind redusă la două alimente invariabile, repetitive, fructele și carnea porcilor, ce reprezintă două aspecte primare ale civilizației umane preistorice, stagiul culegerii și al vânătorii. Astfel Golding se raportează integrator atât la mitul edulcorat al insulei nutritive cât și la istoria reală a supraviețuirii alimentare prin vânătoarea brută, atroce.

Fructele sunt menționate frecvent. Primul care le evocă este Piggy, imediat ce îl întâlnește pe Ralph: „Fructele alea. (...) Fructele alea, zise el. cred...” (Golding 2017: 8), apoi dispare înapoi în pădure, revenind cu o scuză

destul de transparentă: „Îmi pare rău c-am stat așa de mult. Fructele alea...” (Golding 2017: 11). Consumate excesiv de toți copiii, ele determină o diaree cronică. Johnny, primul dintre puștii care își face apariția la auzul sunetului cochiliei în care suflă Ralph, se află într-o postură definitivă: „... mânjit pe față de fructele terciuite. Își lăsase pantalonii pe vine într-un anume scop și nu-i mai ridicase decât pe jumătate.” (Golding 2017: 19). În curând e urmat de alții, aidoma: „trei copii, cât Johnny de mici, aproape că răsăriseră din pădurea unde se îndopaseră cu fructe.” (Golding 2017: 19). Plecați în explorarea părții muntoase a prezumatei insule, Ralph, Simon și Jack constată că li se făcuse foame, încearcă să consume zeama unor plante care arată ca niște muguri de lumânări verzi, care însă nu e comestibilă, li se ivește în cale, întâmplător, un pui de porc încurcat în liane, iar Jack ezită să îl ucidă, astfel încât, în lipsa altor opțiuni, „se apucară să caute și să devoreze hrana” (Golding 2017: 35), care nu poate fi reprezentată, deocamdată, decât de fructele omniprezente. În contextul în care toți copiii cară lemne într-un morman imens sus pe munte, pentru a aprinde primul foc, „unii dintre cei mici își pierduseră interesul și căutau fructe prin pădurea încă neumblată.” (Golding 2017: 44). Jack evocă postura de a fi în pădure pentru culegerea fructelor ca diferită celei în care vânezi, prin aceea că vânătoarea imprimă și sentimentul de a fi vânat (Golding 2017: 59). Dincolo de implicațiile viitoarei evoluții a semnificației vânătorii, reținem o diferență calitativă sugerată implicit: culegerea fructelor e o activitate benignă, lipsită de riscuri și de primejdii imediate, fie ele și de inconfort psihologic. E o ipostază edenică, sigură, cu care, însă, băieții nu se vor mulțumi. Deocamdată, încă mai pare că ne aflăm în vârsta de aur a umanității, inocentă, pură, ideală. Simon, plecat singur prin pădure, „Călca cu pași măsurăți prin hectarele de pomi fructiferi, unde și cei mai neajutorăți își găseau ușor hrană, chiar dacă era nesatisfăcătoare. Florile și fructele creșteau împreună pe aceeași pomi, pretutindeni plutea mirosul de fructe coapte și se auzea bâzâitul a milioane de albine adunând miere. Aici îl ajunseră din urmă puștii care fugiseră după el. Vorbeau, scoteau strigăte de neînțeles și îl trăgeau spre pomi. Apoi, în bâzâitul albinelor, în lumina soarelui de după-amiază, Simon le culese fructele la care nu puteau ajunge, le alese pe cele mai frumoase din frunziș și le împărți mâinilor întinse și nenumărate. Când îi sătură, se opri și se uită împrejur. Puștii îl pândeau cu o expresie ciudată pe deasupra mâinilor pline cu fructe coapte.” (Golding 2017: 63) Un pământ al făgăduinței originare populat de copii ingenui. „Puștii neîndoielnici, cei de vreo șase ani, duceau o viață a lor, foarte distinctă, dar în același timp intensă. Mâncau mai toată ziua, culegând fructe de unde reușeau să ajungă, fără să strâmbe din nas, dacă erau sau nu coapte sau bune. Se obișnuiseră cu durerile de stomac și cu un fel de diaree cronică.” (Golding 2017: 66) Diareea e unul din inconvenientele consumului excesiv – și exclusiv – de fructe, după cum va fi nevoit să puncteze, iritat, Ralph, în neobosita sa luptă de a asigura ordinea, reperele civilizației. „Unii își fac nevoile peste tot. Chiar și lângă adăposturi și pe platformă. Puștilor, când mâncați fructe și vă apucă nevoile... / Adunarea izbucni în hohote. / Am spus că, dacă v-apucă nevoile, nu mai mâncați fructe. Asta-i murdărie!” (Golding 2017: 91).

Problema este că fructele sunt omniprezente, un aliment facil la care apelează toți copiii, pe întreg parcursul istoriei. La întoarcerea de la fortul tocmai

descoperit, nesiguri ce traseu să abordeze, unul dintre copiii sugerează: „Am putea să mergem pe mal. Sunt fructe” (Golding 2017: 123). Sugestia este urmată „și, când ajunseră la fructe, întregul grup se opri și mănca. (...) Vânătorii stăteau jos, îndopându-se cu această hrană ușor de găsit, încercând să se convingă că acumulas destulă forță din banane și din fructele alea verzi-cenușii, ca niște jeleuri” (Golding 2017: 124-125). După destrămarea comunității, prin plecarea lui Jack și a vânătorilor pentru a forma propriul trib, Piggy și gemenii intră în pădure și se întorc pentru a-l bine-dispune pe un Ralph căzut pe gânduri: „Erau încărcăți cu fructe” (Golding 2017: 150). Printre ofrandele aduse idolului Jack de membrii tribului se regăsesc și fructele (Golding 2017: 169). Rămăși fără alternativa cărnii de porc, Ralph, Piggy (și, o vreme, gemenii) sunt nevoiți să recurgă exclusiv la meniul de fructe: „– Hai să găsim ceva de mâncare. / Se îndreptară spre pomii fructiferi” (Golding 2017: 185); „Își croiră drum printre pomii fructiferi prădăuți. Îl ajutară pe Piggy să-și ia câteva fructe, iar pe altele le găsi singur, pipăind. În timp ce mâncau...” (Golding 2017: 196). Rămas singur, vânat pentru a fi ucis, Ralph încearcă să prindă puteri apelând la aceeași dietă unică: „Ajunse în regiunile distruse, pline cu pomi fructiferi, și mănca lacom.” (Golding 2017: 209) Pe ultimele pagini ale romanului, în iminența uciderii sale, cu insula în flăcări, unul din ultimele gânduri ale lui Ralph se îndreaptă înspre aceiași pomi fructiferi: „Caraghiosii! Focul probabil că ajunsese la pomii fructiferi – ce-aveau să mănânce a doua zi?” (Golding 2017: 225)

Este evident că, în roman, fructele și pomii fructiferi devin un simbol, al unei vârste edenice, neconflictuale a civilizației umane, ideale și idealizate, însă insuficiente speciei. Și nu doar din punct de vedere alimentar, ci mai degrabă instinctual. Căci, dacă Ralph, Piggy, gemenii, puștii, cei raționali și cei inocenți, vor avea mereu în înclinația lor naturală tendința de a apela la postura candidă a culegătorului de fructe, majoritatea băieților, conduși de Jack, va înclina destul de repede și de hotărât către postura vânătorului de carne.

Carnea de porc și vânătoarea nu constituie o problemă în sine, sunt necesități, alimentare și sociale, admise ca atare de toți, inclusiv de Ralph: „Lui Ralph îi lăsa gura apă. Voia să refuze, dar regimul alcătuit doar din fructe și nuci de cocos, iar uneori din câte un pește sau crab, îl întrema prea puțin. Acceptă o bucată de carne pe jumătate friptă și o înfulecă.” (Golding 2017: 83) Piggy, la rândul său, are nevoie de consumul cărnii de porc, cerșind-o: „– Mie nu-mi dați? (...) – Într-un crab e foarte puțină carne!” (Golding 2017: 83) Suplimentul culinar asigurat de carnea disponibilă în vietățile din apă mai este amintit o singură dată în roman, de Ralph: „– Dacă vreți să faceți un foc, ca să gătiți pește sau crabi, n-aveți decât să vă suiți pe munte.” (Golding 2017: 92) Consumul crabilor și al peștilor pare a fi la îndemână, dar nu se insistă asupra acestuia, probabil pentru că e un substitut insuficient nutritiv. Consumul cărnii de porc însă și, mai ales, vânătoarea mamiferelor va concentra atenția protagoniștilor, într-un paralelism simbolic, antagonic, cu întreținerea focului.

Porcii sălbatici sunt o prezență cotidiană, familiară, comună a insulei, fiind amintiți frecvent. Încă din primele pagini, când Ralph suflă pentru prima oară în cochile pentru a aduna cumva băieții supraviețuitori în același loc, rezultatul imediat este deranjarea unor stoluri de păsări „iar prin desigururi un animal guiță și o rupse la fugă” (Golding 2017: 18). În subtext, primul gest

civilizator intră deja în conflict cu sălbăticia împământenită. Vânătoarea este, la rândul ei, evocată de timpuriu în istorie. Imediat ce Ralph, Jack și Simon ajung în punctul terminus al primei expediții exploratorii, sus în vârful muntelui, edificați astfel că sunt naufragați pe o insulă, intervine o primă relaționare în contradictoriu la starea de fapt. În timp ce pe Ralph îl preocupă faptul că insula nu pare a fi locuită, Jack exclamă entuziasmat: „– O s-avem ce mânca! strigă Jack. O să vânam! O să prindem animale... pân-au să vină să ne ia de-aici.” (Golding 2017: 33) Deocamdată, oarecum ezitant, Jack enunță un sens pragmatic, util al vânătorii, nevoia de hrană, precum și o limitare rațională în timp a acesteia, prin apelul la virtuala lor salvare de către civilizație. Această atitudine a lui nu va dăinui, chiar și de acum fiind sugerat, prin utilizarea punctelor de suspensie, că pe Jack îl entuziasmează mai degrabă ideea de vânătoare în sine, decât orice alte considerente de bun-simț. Dar involuția ne este prezentată etapizat. La întoarcerea de pe vârful muntelui celor trei băieți li se ivește în cale un purceluș încurcat în liane. Jack scoate cuțitul, dar ezită, iar purcelușul se desprinde și scapă. Purcelușul (și nu un porc matur) este o imagine în oglindă a băieților înșiși încurcați în lianele insulei, iar faptul că, încă, Jack nu îl sacrifică semnifică un stagiul al inocenței pe care, inițial, cu toții îl împărtășeau, care le impunea o interdicție actului de a ucide. Ezitarea nu se va repeta, Jack, umilit de propria nehotărâre, promițând fioros că data viitoare va comite sacrificiul.

Ralph și Jack stabilesc, de comun acord, că este necesară constituirea unui grup de băieți specializat în vânarea porcilor sălbatici, pentru hrană: „...e nevoie de o armată... ca să vânam, îl întrerupse Jack. Ca să vânam porci... (...) Așa că, vedeți, zise Ralph, avem nevoie de vânători ca să facem rost de carne.” (Golding 2017: 36-37) Pornind de la ideea inițială, a necesității alimentare, Jack află foarte repede oportunități pentru augmentare, generalizare a scopurilor vânătorii, trădând o înclinație naturală pentru faptul în sine de a vâna, nu importă ce anume și pentru ce: „Nu-i nici un șarpe. Chiar dac-ar fi, o să-l vânam și-o să-l omorâm. O să vânam porci și-o s-avem carne pentru toți.” (Golding 2017: 41)

Într-o avalanșă declarativă, care o oglindește opozițional pe cea a lui Ralph cu referire la necesitatea primordială a focului, Jack va enunța, din ce în ce mai ritos, necesitatea esențială a cărnii (și, implicit, a vânătorii). În general, i se adresează lui Ralph: „Vrem carne” (Golding 2017: 57); „Ne trebuie carne...” (Golding 2017: 58); „Dar avem nevoie de carne!” (Golding 2017: 61); „Aveam nevoie de carne” (Golding 2017: 80); „Ralph... avem nevoie de carne” (Golding 2017: 127). Indirect, tot lui Ralph îi vorbește, când le spune vânătorilor că Ralph „Nu-i vânător. N-o să ne găsească niciodată carne.” (Golding 2017: 144) sau când îi atrage pe ultimii copii rămași fideli lui Ralph, în general puști: „Am omorât un porc și avem carne. Dacă vreți, veniți să mâncați cu noi.” (Golding 2017: 160) Incidental, o singură dată i se adresează lui Simon, într-o exclamație furioasă mai degrabă cu adresă generală: „Ți-am dat carne!” (Golding 2017: 83), reluată mai târziu sub forma unei porunci pline autoritarism când Ralph și Piggy apar la petrecerea tribului: „– Dați-le niște carne.” (Golding 2017: 170) Nu doar Jack menționează necesitatea consumului de carne de porc, aceasta fiind evocată de asemenea de gemenii Sam și Eric:

„...carne... / ...bine friptă... / ...mi-ar plăcea niște carne...” (Golding 2017: 162) și de Piggy: „– Carne...” (Golding 2017: 162); „Ne-am mâncat porția de carne.” (Golding 2017: 170) În ultimul capitol, hăituit, înfometat, Ralph însuși evocă tocmai imaginea tribului adunat în jurul porcului la proțap „urmărind cum grăsimea sfârâie și arde în cenușă” (Golding 2017: 209).

Concret diegeza ne prezintă trei porci sălbatici vânați, uciși și fripți pentru a fi mâncați. Primul este ucis prin sacrificarea fatală a supravegherii focului salvator (Golding 2017: 77), iar de consumat îl consumă toți copiii, inclusiv Ralph (Golding 2017: 83). Al doilea este, de fapt, o scroafă cu pui, iar uciderea ritualică, sălbatică a acesteia, de întreg tribul (Golding 2017: 154), simbolizează uciderea inocenței băieților, suprimarea legăturii lor cu civilizația umană. După cum purcelușii rămași fără mamă vor pieri, asemenea vor pieri, moral, copiii ucigași. Toți băieții vor consuma carnea ei prăjită, inclusiv Ralph, Piggy, gemenii, prin bunăvoința lui Jack (Golding 2017: 170). Al treilea este tot o scroafă (aparent, fără pui, (Golding 2017: 200)), ulterior Piggy fiind ucis, iar gemenii, deveniți la rândul-le, în mod forțat, membri ai tribului, fac, pe ascuns, un ultim gest de „omenie” către Ralph: „simți că-i împing o halcă de carne și o înșfăcă.” (Golding 2017: 216) Faptul că toți copiii consumă carnea de porc, inclusiv cei care rămân formal fideli principiilor etice și raționale ale civilizației umane, inclusiv Ralph după ce Piggy fusese ucis de aceiași vânători de la care provine respectiva carne, e una dintre temele de subtext ale romanului: în ce măsură chiar și cei mai puri, mai idealiști, mai cerebrali, mai bine-intenționați pot rămâne complet în afara tenebrelor, forțați de context și de circumstanțe potrivnice să supraviețuiască. Răspunsul dilemei este implicit.

În ceea ce îl privește pe Jack, pentru el carnea, vânătoarea sunt, în fond, simple pretexte, prilejuri sau alibiuri pentru o dispoziție sau o vocație specifică speciei umane, enunțată involuntar de el însuși de la bun început: „M-am gândit c-aș putea să ucid” (Golding 2017: 58).

2. Michel Tournier, *Vineri sau limburile Pacificului*, 1967

Michel Tournier păstrează, în mod pur aparent, în cea mai mare măsură configurația primară a mitului robinsonad al supraviețuirii omului european într-o insulă exotică, reluând, formal, nenumărate aspecte și episoade ale romanului întemeietor. Chiar și ideea salvării finale este prezentă, doar că autorul o reconfigurează fundamental, prin refuzul lui Robinson de a părăsi insula. Salvarea pentru el nu va fi în sânul civilizației, ci în cel al insulei sălbatică. Și aici intervine inclusiv rolul rezervat mâncării în economia romanului. Mâncarea este o arhi-prezență a istoriei interne a romanului, într-o aglomerare care frizează granița epicureismului gastronomic, până la exprimarea lucidă a pericolului sațietății. În fond autorul ne prezintă abundența hrănitore a insulei configurând-o și astfel în datele edenului îndestulător, suficient.

Primul aliment pe care Robinson îl consumă naufragiat pe insulă, în fața peșterii, este „un fel de ananas sălbatic” (Tournier 2013: 16). Ritualul va fi reluat, într-o oglindire semnificativă, în capitolul al nouălea, imediat după explozia și prăbușirea peșterii, care determină nașterea lui Robinson în cea de-a doua sa viață. Împreună cu Vineri „mâncară un ananas sălbatic –”, iar Robinson își aduse-aminte că ananasul fusese prima lui hrană în insulă, a doua zi după

naufragiu.” (Tournier 2013: 164) Ananasul, inițial simbol al ospitalității și al prieteniei, a devenit simbolul fertilizării *in vitro*, comentariile suplimentare fiind astfel redundante (cu excepția notabilă că primul copil avea să se nască în urma fertilizării *in vitro* de-abia pe 25 iulie 1978, la 11 ani de la publicarea romanului).

Între aceste două momente referirile la hrană sunt extrem de variate, frecvente și diversificate (după cum ar trebui să și fie alimentația pe care fătul o primește în pântecul mamei, prin intermediul acesteia...). Robinson vânează un țap sălbatic omorându-l simplu cu o lovitură de lemn în țeastă, îl frige la proțap și îl consumă fără mare entuziasm (Vineri va vâna ulterior cu mâinile goale, într-o luptă ritualică dreaptă, cel mai mare țap sălbatic pe care îl va metamorfoza: pielea – în zmeu zburător în înaltul cerurilor, iar capul – în cimpoi/harfă cântătoare în vijelia furtunii. Faptul că Vineri cade de pe o stâncă înaltă în procesul vânătorii și că moartea altfel sigură este evitată prin atenuarea căzăturii de însuși țapul vânat servind ca amortizor e una dintre dovezile unei integrări și a istoriei reale a lui Alexander Selkirk). Postura de culegător a lui Robinson, reiterând vârsta de aur a omenirii primitive, va fi ferm definită pe pagina imediat următoare: „Nu făcea nici un efort pentru hrană, mâncând tot timpul ce se nimerea – scoici, foi de iarbă grasă, rădăcini de ferigă, nuci de cocos, muguri de palmier, moșmoane, ouă de păsări sau de broască țestoasă.” (Tournier 2013: 19) Acestora li se mai adaugă, de-a lungul romanului: măcriș de baltă (Tournier 2013: 36), cresonul care alungă scorbutul (Tournier 2013: 206), precum și vietățile culese sau pescuite din mare: diodon cu carne fragedă și consistentă ca cea de pui (Tournier 2013: 41), midii cu carnea puțin cam tare, dar gustoasă (Tournier 2013: 51), ouă de broască țestoasă culese și fierte de Vineri (Tournier 2013: 129), pești (nenumiți) rezultați din controlarea undițelor rămase pe uscat pe reflux (Tournier 2013: 160), zărgani pescuiți din pirogă alături de Vineri (Tournier 2013: 181). Activitatea explicită definitorie vânătorului e mai puțin asiduă, înafara țapului ucis inițial mai putând fi eventual amintiți: iepuri aurii cu urechi scurte (Tournier 2013: 82), broaște țestoase de mare (Tournier 2013: 83) (gătite file, cu afine, de Vineri (Tournier 2013: 185), vânărea nepăsătoare a păsărilor cu sarbacana de către Vineri (Tournier 2013: 167), precum și bucătăria specifică lui Vineri, care implică și ea un fel de culegere-vânătoare, dar care lui Robinson nu îi provoacă decât greață, dezgust, furie și exasperare: piton cu lăcuste servit în cochilie (Tournier 2013: 185), viermi mari de palmier tăvăliți prin ouă de furnici (Tournier 2013: 186). Mistreții, deși menționați ca existând pe insulă, nu sunt niciodată vânați explicit.

Toate aceste exemple nu reprezintă însă decât o minoritate a activităților care presupun procurarea hrănilor, și aceasta dintr-un considerent superior: Robinson depășește stadiul erei primitive și se emancipează perseverent în postura agricultorului. Domesticirea animalelor se referă în primul rând la creșterea în țarcuri a caprelor bune de muls care îi vor asigura o producție perpetuă de lapte (Tournier 2013: 44), colectat în urcioare (Tournier 2013: 92) și preparat ca brânză tare (Tournier 2013: 56); dar se referă și la instalarea a douăzeci de stupi colonizați de albine (Tournier 2013: 56) și la construirea unor heleșteie cu apă dulce (trei) și cu apă de mare, unde crește plătică, scantine, coregoni și raci de mare (Tournier 2013: 56), precum și la o colonie de iepuri

aurii (Tournier 2013: 82). Și mai impresionantă este activitatea de cultivare a plantelor. Unele soiuri se presupune că sunt indigene, aparțin insulei, Robinson făcând efortul de a le organiza în ogoare bine întreținute: sădește napi, gulii, măcriș (Tournier 2013: 56), cultivă lucernă pentru iepuri (Tournier 2013: 92) și năsturel pentru salată (Tournier 2013: 101).

Însă munca agricolă și mai semnificativă își are originea în unele semințe de cereale salvate de la bordul epavei Virginiei. Rămășițele alimentare ale civilizației umane constau în pesmeți, hrană uscată (Tournier 2013: 21), două lăzi de biscuiți (Tournier 2013: 22) și, îndeosebi, în cinci saci de cereale (Tournier 2013: 40), care vor constitui începutul unei epopei a devenirii umanității. Ceea ce nu este consumat sau stricat iremediabil de șoareci, gărgărițe, apă de ploaie și de mare, mucegai, e ales bob cu bob de Robinson, rezultând o cantitate nedefinită de orez intact (zece galoni, aflăm mai târziu, (Tournier 2013: 108), zece galoane de grâu, șase galoane de orz și patru galoane de porumb (Tournier 2013: 43). Cu gândul la pâinea biblică, Robinson pregătește terenul și seamănă grâul, orzul și porumbul. După zece pagini aflăm că porumbul s-a prăpădit întru-totul (Tournier 2013: 52), dar orzul și grâul răsar, se coc și cerealele sunt secerate cu sabia de abordaj din cabina căpitanului (Tournier 2013: 53), spicele bătute cu îmblăciul, boabele vânturate, rezultând treizeci de galoane de grâu și douăzeci de galoane de orz (Tournier 2013: 54). Deși avea pregătite piua și pisălogul pentru a le transforma în făină și cuptorul pentru a coace pâine, Robinson se înfrânează și însămânțează a doua oară grâul și orzul. A doua recoltă este deosebit de bogată după douăzeci de pagini, transformând în hambar parte a peșterii. De data aceasta, coace pâine în cuptor (Tournier 2013: 72). După ce va edifica și un complex lac de acumulare antropic necesar unei orezării, Robinson va încerca și semănarea a cinci galoni de orez (Tournier 2013: 108).

Toate aceste îndeletniciri evocă etape din evoluția civilizației umane, conștientizate și consemnate ca atare de naratorul heterodiegetic omniscient: „Ca omenirea de pe vremuri, Robinson trecuse de la stadiul culesului și-al vânătorii la cel al agriculturii și-al creșterii animalelor” (Tournier 2013: 44); „Încă o dată, se cufunda astfel din nou în elementul material și-n același timp spiritual al comunității omenești pierdute. Și dacă această primă pâine, îl făcea să se-ntoarcă, prin toată semnificația ei mistică și universală, la izvoarele umanului...” (Tournier 2013: 72).

Resursele alimentare obținute de Robinson prin cules, vânat, domesticire sau cultivare sunt transformate „în provizii enorme de fructe uscate, de carne-afumată, de pește sărat și de bucăți mici de brânză tare și fărâmicioasă ca de cretă, conservându-se însă la nesfârșit.” (Tournier 2013: 56). Reușește chiar să obțină și un fel de zahăr/melasă dintr-un palmier, cu ajutorul căruia prepară dulcetuși și conserve din fructe zaharisite (Tournier 2013: 56). Turtele de mălai, urcioarele cu lapte și toată această abundență a faunei și a florei, agricolă și gospodărească, excesivă, pantagruelică, determină însă și tot mai frecvente momente de dubiu cu privire la finalitate.

În capitolul al cincilea intervine deja exprimarea unei crize, recoltele devin foarte sărace datorită exploatării asidue, intempestive, a insulei de către Robinson (pruncul din pânțele seacă de puteri mama care îl adăpostește):

„insula fiind exploatată ca pentru a asigura viața unei întregi populații” (Tournier 2013: 100). În capitolul următor, în contextul înfăptuirii orezării și a unei prezumate recolte bogate, Robinson exprimă neechivoc zădărniciia muncilor sale agricole intensive: sacii cu orez s-ar fi alăturat celor de grâu și orz care deja dădeau pe-afară din hambare „Ca să hrănească pe cine?” (Tournier 2013: 108). Înafara șobolanilor aciuaiți de pe Virginia în peșteră și care se înfruptă din hambare, nu există nimeni (acest soi de șobolani va fi exterminat de cel endemic, nativ, din prerie, într-o luptă fulgerătoare și decisivă; șobolanii indigeni nu atentează la cerealele din peșteră...). În capitolul al șaptelea preaplinul și futilitatea acestuia impun evidența unei abordări eronate: „Însula era plină de lanuri de cereale și de răzoare de legume, orezării avea să dea în curând prima recoltă, turme de capre domestice se-mbulzeau în țarcuri, peștera dădea pe dinafară de provizii care-ar fi ajuns să hrănească ani de zile populația unui sat. Totuși, Robinson simțea cum toată această operă se golea inexorabil de conținut. Însula administrată își pierdea astfel sufletul (...) pentru a-ncerca să dea acestui mare trup un spirit care să i se potrivească.” (Tournier 2013: 122) Abordarea excesiv civilizatoare a protagonistului e punctul final al evoluției culturii și civilizației umane în raport cu universul înconjurător, duce la distrugerea acestuia prin nesăbuiță, necumpătate. Soluția salvatoare este oferită de intervenția lui Vineri.

Vineri este cel care readuce echilibrul natural în insulă. Dacă inițial ne fuseseră prezentați vulturii ca responsabili naturali cu eliminarea unora dintre resturile alimentare, a leșurilor și altor produse din carne în putrefacție, „Vineri avu ideea să folosească lăcomia unei colonii de furnici roșii pe care-o descoperise la o aruncătură de băț de reședință. (...) era fascinant să vezi carnea topindu-se pe nesimțite și să vezi apărând oasele goale, uscate, perfect curățate.” (Tournier 2013: 133) Restabilirea echilibrului ecologic între om și natură este însă de-abia la început. Vineri distruge printr-un gest firesc lacul de acumulare al orezării, ridicând stăvilarul și lăsând apa să se scurgă în totalitate, pentru a-l salva pe câinele Ten, care altfel s-ar fi îneca captiv în mocirlă. Nu are nicio conștiință a vreunei culpe, vreun regret, dimpotrivă, e foarte fericit pentru că a înfăptuit ceva benefic, a salvat o viață (Tournier 2013: 41). După alte zece pagini opera este deja desăvârșită: „gravitatea ravagiilor provocate de Vineri în buna-rânduială a insulei, recoltele pierdute, proviziile risipite, turmele-mprăștiolate, animalele puturoase prospere și prolifiche, uneltele stricate și rătăcite.” (Tournier 2013: 151) Întreaga evoluție a lui Robinson de la stadiul de culegător-vânător la aceea de agricultor rapace este anulată, Vineri izbăvind astfel nu doar insula de la pieire, ci protagonistul, omul ca specie.

Ultima mențiune a mâncării sănătoase produse în mod natural de insulă se află în antiteză cu cina bogată, gătită la bordul navei „salvatoare” Whitebird, mâncată de Robinson doar pentru a-i provoca greață și vărsături, respinsă astfel, eliminată din organism. În oglindă, o șalupă cară la bord „o-ntreagă încărcătură de fructe, de legume și de vânat în mijlocul cărora se zbăteau niște iezi împiedicați” (Tournier 2013: 208, o altă imagine în oglindă a episodului *real* al salvării lui Alexander Selkirk). Corabia (și implicit civilizația umană) este cea salvată, astfel, de către insulă.

3. J.M. Coetzee, *Foe*, 1986

Coetzee se raportează mai degrabă pretextual la mitul robinsonad modern al supraviețuirii omului european pe o insulă exotică, mizele romanului său fiind altele, într-o deplasare sensibilă de accent. Deși păstrează ideea naufragiului și a unei *posibile* salvări prin revenirea în sânul civilizației, în fapt romancierul sud-african rescrie complet mitul, formal prin introducerea personajului principal feminin Susan Barton, în fond printr-o deplasare a focalizării de subtext către sclavul negru Vineri. Obsesia personajului Susan de a scrie *adevărată istorie a lui Robinson* și neputința ei de a face aceasta ne prezintă, de fapt, *un impas*, cu valențe multiple: estetice, antropologice, ontologice chiar. Romanul lui Coetzee neagă mitul primar în cel mai înalt grad prin cantonarea în sterilitate și vid. O neputință funciară străbate acest roman care ne spune că mitul este fals, dar și că istoria nu poate fi relevată. Mâncarea, prezentă cu totul pasageră a romanului, constituie însă una dintre posibilele grile de lectură revelatorii.

Mâncarea nu este pomenită prea des în prima parte a romanului, și aceasta deoarece, de la bun început, aflăm că nu era deloc variată: Robinson „creștea o tarla de salate sălbatice amare. Această salată dimpreună cu pește și ouă de păsări alcătuia singura noastră hrană, după cum vei auzi.” (Coetzee 2016: 10) (Maimuțele, deși proliferează și vâdate perseverent de bărbați pentru pielea și blana lor, nu sunt consumate ca hrană). Mâncarea mai este menționată de câteva ori, fără a i se acorda o importanță deosebită, fie în contextul luării micului dejun sau al cinei, fie al menționării persoanei care procură alimentele și gătește mesele zilnice. „Când m-am trezit soarele apunea, iar Vineri pregătea cina. Deși nu era decât pește prăjit pe cărbuni, la care se adăuga salata, am mâncat cu poftă. Recunoscătoare că burta mi-era plină...” (Coetzee 2016: 14); „ne-am pus pe mâncat de dimineață, ouă de păsări” (Coetzee 2016: 16); „Într-o seară, pe când pregăteam cina – aveam mâinile ocupate – m-am întors către Vineri” (Coetzee 2016: 23); „am primit cu recunoștință hrana pe care Vineri mi-a pus-o alături.” (Coetzee 2016: 29); Vineri „în zori, o lua din loc cu sulita de pescuit; la întoarcere, lăsa prada jos, lângă sobă, curățată de măruntaie și de solzi, și se retrăgea într-un colț îndepărtat al grădinii” (Coetzee 2016: 31); „Îl urmărisem adesea pe Vineri când pescuia – stătea pe stânci, așteptând ca un pește să înoate pe sub el, și atunci își arunca sulita cu foarte multă îndemânare.” (Coetzee 2016: 35); „Când Vineri îmi punea mâncarea în față, o apucam cu degete murdare și o hăpăiam ca un câine.” (Coetzee 2016: 39) Din toate aceste consemnări devine evident că Robinson nu are nici un aport explicit în privința pescuitului, cultivării, culegerii, gătitului, toate aceste îndeletniciri esențiale supraviețuirii pe insulă revenindu-i lui Vineri, uneori ajutat de Susan. Robinson are o singură tangență cu acest întreg proces, și aceea ținând de o (involuntară) ironie intratextuală. „– Nu e treaba noastră însămânțatul, a zis el. Nu avem ce să însămânțăm – acesta e ghinionul nostru.” (Coetzee 2016: 37) Și să fi avut semințe, probabil nu el ar fi fost responsabil cu utilizarea acestora.

Vineri este cel care îi hrănește și îi menține în viață atât pe Robinson, cât și pe Susan. Deloc surprinzător. Reproduce în diegeză destinul rasei sale în raport cu omul alb. Ignoratul personaj secundar este, în fond, cu mult mai mult.

Ultima mențiune a mâncării în roman e de regăsit târziu, disparat, în partea a doua, când, într-un monolog interior, Susan rememorează, *adresându-i-se lui Vineri*, datele de referință ale traiului pe insulă: „Dar ce să scriu? Știi cât de monotona a fost, de fapt, viața noastră. N-am înfruntat nici primejdie, nici fiare hămesite, nici măcar șerpi. Hrana a fost îndestulătoare, soarele blând. Nici un pirat n-a coborât pe tărâmurile noastre, nici corsari, nici canibali” (Coetzee 2016: 89) Răspunsul la întrebarea ei, depășirea impasului actului de creație va fi oferit, prezumat, de Vineri, cel care cunoaște cel mai bine ce anume ar fi de scris, fie și pentru faptul că el pare să fi fost omul care aduce apa, focul, hrana. Suntem invitați să îl ascultăm povestea sclavului negru pentru a afla *adevărata istorie a lui Robinson*.

Concluzii

În romanul lui William Golding mâncarea este o *prezență relevantă* și prin expresia sa duală, fructe și carne, realizează simbolic un regres intradiegetic și intratextual, în acord discret cu denaturarea, deteriorarea relațiilor umane înspre *înstrăinare*, sălbăticire, tema majoră a romanului. În romanul lui Michel Tournier mâncarea este *omniprezentă*, o abundență nefirească a cărei semnificație oglindește la rândul ei tema de subtext a romanului, sașietatea civilizației moderne și metamorfozarea către un nou mod de (supra)viațuire, o nouă existență. Întoarcerea la primordialitate are aici valențele *regăsirii* sinelui autentic. În romanul lui J. M. Coetzee mâncarea este o *prezență neglijată*, a cărei semnificație se regăsește în congruență cu ideea centrală a romanului, aceea a imposibilității aflării autenticității poveștii și, astfel, de permanentizare a *neînțelegerii* existenței. Prin analiza comparativă a rolului și a semnificației diferite pe care mâncarea le are în cazul a trei romane canonice am evidențiat cum naufragiul aparent similar al civilizației umane conduce către trei soluții distincte: extincție, salvare, impas. William Golding ne spune că omul european nu va supraviețui naufragiului, Michel Tournier ne oferă o soluție salvatoare, a renunțării la civilizația omului european, iar J. M. Coetzee ne sugerează că istoria naufragiului omului european nu poate fi scrisă de el însuși. Oricare deznodământ necesită, însă, mâncare.

BIBLIOGRAFIE

- Alberes 1968: R.M. Alberes, *Istoria romanului modern*, Editura pentru Literatură Universală, 1968.
- Bachelard 1997: Gaston Bachelard, *Aerul și visele*, Editura Univers, 1997.
- Bachelard 1999a: Gaston Bachelard, *Apa și visele. Eseu despre imaginația materiei*, traducere de Irina Mavrodin, București, Editura Univers, 1999.
- Bachelard 1999b: Gaston Bachelard, *Pământul și reveriile odihnei*, Editura Univers, 1999.
- Bachelard 1998: Gaston Bachelard, *Pământul și reveriile voinței*, Editura Univers, 1998.
- Battaglia 1976: Salvatore Battaglia, *Mitografia personajului*, Editura Univers, 1976.
- Călinescu 1995: Matei Călinescu, *Cinci fețe ale modernității*, Editura Univers, 1995.
- Chevalier Gheerbrant 2009: Jean Chevalier; Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, Polirom, 2009.
- Coetzee 2016: J.M. Coetzee, *Foe*, Traducere din engleză de Irina Horea, Humanitas fiction, 2016.

- Defoe 2008: Daniel Defoe, *Robinson Crusoe*, trad. Magdalena kis, Ed. A 2-a, rev., Steaua Nordului, Constanța, 2008.
- Golding 2017: William Golding, *Împăratul muștelor*, Humanitas fiction, 2017.
- Grigore 2016: Rodica Grigore, „Vineri, Foe & Defoe. Aventura literaturii”, *Observator cultural*, Nr. 829, 01.07.2016, accesat în 02.11.2022 la adresa <https://www.observatorcultural.ro/articol/vineri-foe-defoe-aventura-literaturii/>
- Huizinga 2012: Johan Huizinga, *Homo ludens*, Humanitas, 2012.
- Kundera 2008: Milan Kundera, *Arta romanului*, Humanitas, 2008.
- Pavel 2008: Toma Pavel, *Gândirea romanului*, Humanitas, 2008.
- Pleșu 2013: Andrei Pleșu, *Minima moralia*, Humanitas, 2013.
- Rogers 1712: Woodes Rogers, *A Cruising Voyage Around the World*, accesat în 16 septembrie 2023 la adresa https://www.gutenberg.org/files/55538/55538-h/55538-h.htm#page_096
- Tournier 2013: Michel Tournier, *Vineri sau limburile Pacificului*, Traducere din limba franceză de Ileana Vulpescu, Editura Rao, 2013.